

Indledning

Lige fra tidernes morgen har smedehåndværket været en vigtig del af menneskets tilværelse og udvikling. Der har været en meget stor udvikling af det råmateriale, som smeden brugte til fremstillingen af sine produkter. Smedens arbejde ændrede sig efterhånden, som teknikkerne blev mere og mere forfinede, og råmaterialerne rækker fra sten til forskellige former for metal. Smedens produkter berørte alle dele af menneskets tilværelse lige fra husholdninger over diverse redskaber til byggeri af forskellig art og våben til både jagt og krig.

Da smeden begyndte at arbejde med metal, blev hans arbejdsplads meget farlig, og det er måske forklaringen på, at der er gjort meget få fund af de allerældste smedjer. I Roskilde blev der i 1984 gjort et fund fra omkring år 1000 ved Allehelgensgade. Arkæologer udgravede blandt andet 2 affaldsgruber med jernslagge og en avlssten af klæbersten - sten som skulle beskytte blæsebælgen. Fundet er det ældste, men der har givet også været andre smede i Roskilde - også længe før år 1000.

De lokale fund af smedeværksteder er gjort på i alt 11 forskellige steder, og flere af dem lå i udkanten af byen, hvor man allerede tidligt placerede dem på grund af brandfaren - der er gjort flere fund i den sydlige ende af Allehelgensgade. Men det er meget lidt, vi ved om smedefaget i det tidlige Roskilde, og vi ved absolut ingenting om fagets organisering. Man må dog gå ud fra, at der på samme tid har været flere værksteder i Roskilde, som har haft forskellige specialer for at kunne opfylde byens behov.

I Slesvig Stadsret fra omkring 1200 er der tydelige tegn på, at håndværkerne havde organiseret sig efter deres fag, og i Roskilde Stadsret, som blev stadfæstet d. 15. juni 1268, finder man de samme regler. Der er formentlig tale om, at man ville sikre reglernes overholdelse ved at skrive dem ned - Roskildes Stadsret blev da også normgivende for de andre købstæder på øerne. Når Roskilde Smedelaug først fastsætter deres stiftelse til d. 4. juli 1436, så kan det være en mulig forklaring, at der har været et gilde, som indtil da samlede smedene i Roskilde. Smedelauget organiserede derefter smedene i Roskilde, indtil der blev indført næringsfrihed ved lov. Smedelauget udviklede sig til at blive den organisation, som tog sig af fagets problemer, og som organiserede både mestre og

svende, lige til Næringsloven blev vedtaget i 1857 og indført fra 1861.

Dygtige håndværkere fremstillede i alle årene de redskaber, som man skulle bruge i hverdagen, og de var dygtige til at følge med udviklingen, som hele tiden stillede krav om nye redskaber og nye våben. Det er netop denne udvikling i den håndværksmæssige fremstillingsproces, som var en meget vigtig forudsætning for den industrielle produktion.

Smedeværkstederne i byerne havde ofte flere svende og lærlinge i arbejde, men der var ikke den landsby i Danmark, som ikke havde en eller flere smede – således havde Vindinge i 1970 tre arbejdende smede.

Denne bog er skrevet, fordi *Metal Roskilde* i 2015 kunne fejre sit 125 års jubilæum. Denne fagforening repræsenterer et fag, der som nævnt har spillet en meget stor rolle i Danmarks udvikling. Det giver derfor god mening både at sætte Roskilde og faget ind i en større sammenhæng.

Kilderne til lokalhistorien om smeden

Kilderne til historien er den vigtigste forudsætning for al historieskrivning – det gælder naturligvis også i lokalhistorien. Det er sjældent, at de historiske aktører bevidst har gemt "deres historie" til eftertiden. Derfor arbejder historikeren ofte ud fra et tilfældighedsprincip – hvad er der egentligt overleveret, som kan give os en større viden om det, der skete engang i fortiden.

Disse forudsætninger gælder i meget høj grad, når man har sat sig den opgave at undersøge fagbevægelsens historie, og det gælder også for denne undersøgelse af *Metal Roskildes* historie. Undersøgelsen vil normalt tage sit udgangspunkt i fagforeningens egne protokoller. I dette tilfælde viste det sig, at fagforeningen selv opbevarede protokollerne fra perioden efter 1920 – de lå oppe på loftet! I denne situation var der dog lidt held, fordi det viste sig, at man på et eller andet tidspunkt havde afleveret den ældste protokol til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv – ABA. Men den gamle protokol startede desværre ikke i 1890, hvor fagforeningen blev stiftet, men først i 1893.

De overleverede protokoller har en meget svingende kvalitet, hvor der til tider nærmest ikke står noget som helst. Der er også stor forskel på samtidens brug af referaterne, for i nogen perioder blev protokollen altid læst op efter mødet, og i nogen tilfælde blev den oven i købet læst op igen ved det næste mødes start – man ville ikke glemme noget!

Blandt de overleverede kilder er der meget få beretninger fra medlemmer, som har deltaget i afdelingens organisatoriske arbejde. Der er en enkelt anonym kilde, der i forbindelse med afdelingens 50 års jubilæum i 1940 fortæller om stiftelsen i 1890.

Tidens aviser er en uundværlig kilde i lokalhistorien, og det er netop i *Roskilde Tidende* og *Roskilde Avis*, at vi får nogle af de få oplysninger om fabrikanternes reaktioner på udviklingen i 1890'erne. Det skete blandt andet, da Vognfabrikken Fog & Larsen får optaget et indlæg i aviserne om deres opfattelse af konflikterne med de ansatte smede. Det virker nærmest, som om de to parter forhandler en mulig løsning gennem aviserne.

Lokalpressen er i det hele taget en vigtig kilde i hele forløbet, selv om der også her kan være huller i dækningen af de enkelte faser i udviklingen.

Der har kun været et enkelt interview med en smed, som fortalte om sin læretid på Roskilde Maskinfabrik.

I 1970'erne kom der en ny type kilde om afdelingens aktiviteter. Afdelingen begyndte at udsende et medlemsblad med oplysninger til medlemmerne. Bladet blev også sendt til pressen, og dermed kunne offentligheden – og historikeren – få noget at vide om afdelingens aktiviteter.

Bladenes oplysninger blev suppleret med interviews med afdelingens ledende folk: Ebbe Rafn, Hans Ganzhorn og Jacob Birch, som gav mange oplysninger om afdelingens virke i de sidste 35 år. De beretter naturligt nok meget om de konflikter, som afdelingen fra tid til anden var involveret i: fra arbejdsgivere, over offentlige myndigheder til medlemmerne på Risø. Ebbe Rafn og Hans Ganzhorn lagde desuden meget vægt på, at man var til for medlemmernes skyld, og derfor bistod man altid medlemmer, der var kommet i klemme i systemet.

De lokale aviser i Roskilde har været en hjælpende kilde, selv om det ofte har været noget tilfældigt, hvad der blev bragt i avisen. Det har i en vis udstrækning været fagforeningen, der selv tog et initiativ og sendte de nødvendige informationer til pressen. Der har dog været undtagelser, hvor fagforeningen blev involveret i en større konflikt af offentlig interesse, som det skete i forbindelse med byggeriet af det nye anlæg på Kara/Novoren.

Når man ser på det samlede kildemateriale, adskiller det sig ikke fra kildematerialet i et helt almindeligt lokalhistorisk projekt, hvor der altid vil være en afhængighed af, at

de forskellige aktører i lokalsamfundet selv sørger for at få afleveret det nødvendige kildemateriale til det lokale arkiv eller andre mere centrale arkiver.

Denne bog ser udviklingen fra smedenes og maskinarbejdernes synspunkt. En tilsvarende undersøgelse af arbejdsgivernes historie er en anden vigtig side af udviklingen i Roskilde, som også fortjener at blive grundigt undersøgt.

Organisering af fagbevægelsen

Fagbevægelsen i Danmark starter lokalt forankret. Således var der i begyndelsen kun få lokale afdelinger indenfor smedefaget, og den største – i København – fungerede i nogen udstrækning og uformelt som et fælles talerør. I 1888 stiftedes Dansk Metalarbejderforbund med 6 fagforeninger som medlemmer.

Dermed var organiseringen fastlagt i mange år. Der kom senere et lokalt samarbejde i distrikter, hvor fagforeningerne i et bestemt område – amt eller region - samarbejdede om sociale og faglige spørgsmål. Siden 1888 har kongressen været forbundets øverste myndighed, hvor fagforeningerne fik delegerede i forhold til deres medlemstal. I den enkelte by kunne de forskellige fagforeninger godt samarbejde om fælles problemer, og derfor dannede man lokalt Arbejdernes Fællesorganisation, hvor man havde delegerede i forhold til medlemstallet – medlemstallet fastsatte også den enkelte fagforenings kontingent til Fællesorganisationen. På landsplan kom der i 1898 en national parallel til Fællesorganisationerne, da fagforbundene stiftede De samvirkende Fagforbund – det, der i dag er LO.